

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТАРХАНКУТСЬКОГО ПІВОСТРОВУ (АР КРИМ, УКРАЇНА)

Парнікоза І.Ю.¹, Годлевська О.В.²

¹Київський еколого-культурний центр, Київ, Україна. E-mail: parnikoza@gmail.com

²Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, Київ, Україна.

E-mail: lgodlevska@gmail.com

В наш час крайній західний півострів Криму – Тарханкутський, що в адміністративному відношенні входить до Чорноморського, Раздольненського та Сакського районів, є однією з територій, що становлять ключове значення для збереження біорізноманіття степової зони [11]. Особливу природоохоронну цінність являє територія Чорноморського району (з прилеглими ділянками сусіднього Сакського р-ну). Наявні тут залишки дикої природи включають, окрім зональних степових екосистем, водно-болотні та прибережно-аквально-комплексні. Тут присутні як значного розміру природні ядра – ділянки з мало порушеною природною рослинністю, так і коридори, якими є прибережні смуги та системи степових балок.

У 1972 та 1980 рр. в межах Чорноморського району створено декілька невеликих за площею (сумарно – 1390 га, з них 360 га – морська акваторія) об'єктів ПЗФ місцевого значення:

— заказники: ботанічний – «Ділянка степу на Тарханкутському півострові» біля с. Красносельське (100 га), ландшафтні – «Джангульський» біля с. Оленівка (100 га) та «Північно-східна околиця озера Донузлав» біля с. Красноярьське (800 га);

— гідрологічні пам'ятки природи: «Прибережно-аквально-комплекс біля Джангульського зсувного узбережжя» біля с. Оленівка (180 га) та «Прибережно-аквально-комплекс біля мису Атлеш» (180 га);

— заповідні урочища: «Балка Великий Кагель» біля с. Оленівка (20 га) та «Атлеш» (10 га).

Ще в 1994 р., згідно Програми перспективного розвитку заповідної справи в Україні [14], було заплановано створити природний заповідник «Тарханкутський» площею 20 тис. га. Натомість, у 2010 р., створено національний природний парк (НПП) – «Чарівна гавань», до якого увійшла тільки половина планованої до заповідання території – 10900 га. НПП включив два степових масиви: північний – між с. Оленівка і смт. Чорноморським та південний – між м. Тарханкут та с. Мар'їне (рис. 1.). До нового НПП увійшли й деякі раніш створені об'єкти ПЗФ. Втім адміністрацію цього НПП поки ще не встановлено, а зазначені землі парку не передано, тож їх охорона наразі є лише формальною.

Поряд з цим, вже оголошені заповідними об'єкти – це тільки невелика частина надзвичайно цінних територій, які потребують невідкладного взяття під охорону (рис. 1).

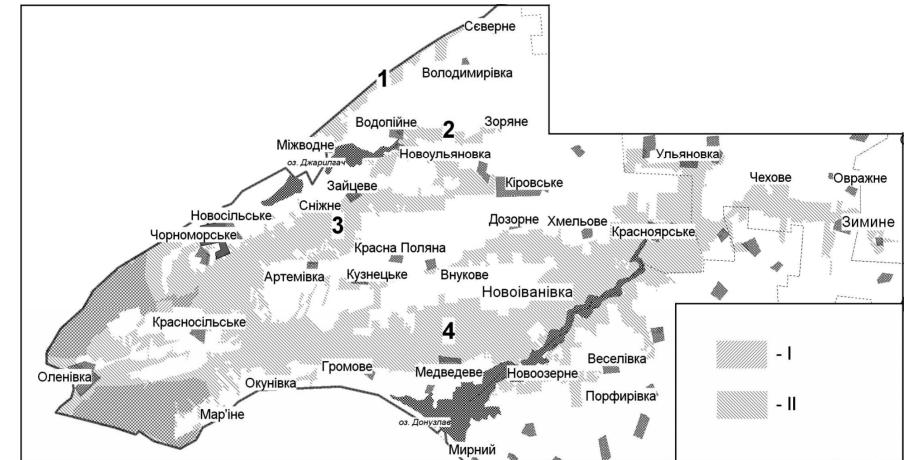

Рис. 1. Цінні природні території Тарханкутського півострову (у межах Чорноморського району та деяких прилеглих ділянок)

I – територія НПП «Чарівна гавань» (за матеріалами Держслужби заповідної справи), II – збережені степові масиви (1 – Міжводненська прибережна ділянка, 2 – верхів'я озера Джарилгач, 3 – Північна тарханкутська степова смуга, 4 – Південна тарханкутська степова смуга). Картошхему створено на базі матеріалів кадастру степових ділянок громадської кампанії «Збережемо українські степи!» та власних даних авторів.

1. Міжводненська прибережна степова ділянка. Пролягає вздовж північного узбережжя Тарханкутського півострова між с. Северне та с. Міжводне, південно-східна межа ділянки проходить по кордону полів сіл Водопійне, Володимирівка та Северне. Об'єкт являє собою смугу різного ступеня трансформованого випасом типчакково-ковилового степу, з виходом вапняків (у гирлах перпендикулярних до узбережжя моря балок та на прибережних урвищах). Виявлено низку представників степової флори: *Bellevalia sarmatica*, *Iris pumila*, *Stipa brauneri* та *S. capillata*. Останні два види занесено до Червоної книги України [16]. Міжводненський прибережний степовий комплекс відіграє функцію природного коридору вздовж узбережжя Каркінитської затоки і водночас є одним з останніх степових масивів в цій частині півострова. Зважаючи на це, пропонується створити на його базі ландшафтний заказник місцевого значення.

2. Верхів'я озера Джарилгач. Балочний комплекс між селами Водопійне, Новоульянівка та Зоряне; включає смугу у різному ступені трансформованого випасом типчаково-ковилового степу, а також – прибережно-водний комплекс верхів'я озера Джарилгач з фрагментами галофітної рослинності. За результатами обстеження Т. І. Котенко [7] тут виявлено такі види, як *Dolichophis caspius*, *Vipera renardi*, *Anthropoides virgo*, *Burhinus oedicnemus*, *Himantopus himantopus*, *Spermophilus pygmaeus*, *Allactaga major*. Територія фактично являє собою надзвичайно цінний степовий анклав, що у випадку зниження пасовищного навантаження здатен до самовідновлення. Окрім того, об'єкт є природним коридором, що сполучається з Північною тарханкутською степовою смугою. Пропонується створити тут ландшафтний заказник місцевого значення.

3. Північна тарханкутська степова смуга. Знаходиться між селами Кіровське та Низівка, Зайцеве, Снежне, Новосільське, смт. Чорноморське, узбережжям Чорного моря, включаючи Джангуль до с. Оленівка і далі – до с. Красносільське, включаючи існуючий ботанічний заказник, с. Артемівка та Красна Поляна. Територія розсічена ярами, балками, сухоріччями та лощинами. Зберігся практично нетрансформований ковилово-типчаковий степ з домінуванням *S. brauneri* та *S. capillata*. З видів, занесених до Червоної книги України [16], тут також відомі *Asparagus pallasii*, *Astragalus tarchankuticus*, *Alyssum borzaeanum* та ін. У 2010 р. виявлено чисельну популяцію червонокнижного *Adonis vernalis*, з домінуванням квітучих екземплярів. На території об'єкту виявлені також значні популяції *I. pumila*. За даними М. М. Перегрима з колегами [12] на території об'єкту відомі знахідки червонокнижного *Tulipa gesneriana*. Масив включає ІВА-територію UA094 (як місце перебування та гніздування *Phalacrocorax aristotelis*, *Falco naumanni*, *F. tinnunculus*, *F. cherrug*). Він є цінним місцезнаходженням й інших червонокнижних видів птахів [17], зокрема: *A. virgo*, *O. tarda*, *B. oedicnemus*, *Sturnus roseus* [1, 2, 3, 18]. Раритетна фауна, поміж іншого, представлена також такими червонокнижними видами степового комплексу, як *A. major*, *Sicista subtilis*, *Ellobius talpinus* [15]. На Джангульському зсувному узбережжі відомі знахідки червонокнижного *Pseudopus apodus*, у відриві від основної частини ареалу [9]. На території всього масиву досить високу чисельність має *D. caspius* [О. В. Кукушкін, особ. пов.], не виключено й знаходження (у невеликій кількості) *V. renardi* [8]. Внаслідок своєї значної площі територія становить величезне значення, як один з найбільших масивів цілинного степу у державі загалом. Біологічна цінність даного фрагменту визнана й наданням їй частини вищої категорії пріоритетності щодо збереження біорізноманіття [4]. Частина північної степової смуги увійшла до НПП «Чарівна гавань» (до території НПП мали увійти заказник «Джангульський», пам'ятки «Балка Великий Кастель» та «ПАК біля

Джангульського зсувного узбережжя»; проте невідомо, чи увійшла до новоствореного парку акваторія). Негайного взяття під охорону потребує решта території цього масиву. На першій стадії вона має бути оголошена ландшафтним заказником місцевого значення, а потім включена до розширення північного масиву НПП «Чарівна гавань». Більша частина території Північної тарханкутської степової смуги, зважаючи на суцільне поширення червонокнижних видів та подекуди унікальну малолюдність регіону, має бути віднесена до заповідної зони національного парку.

4. Південна тарханкутська степова смуга (частково на території сусіднього Сакського району). Південна межа проходить від с. Оленівка, берегом моря через села Мар'їне, Окунівка, Громова, Медведєве, південніше Новоозерного; північна – через села Красносільське, Артемівка, Кузнецьке, Внукове, Дозорне, Хмельове, Ульяновка, Чехове, до с. Зимине; включає верхів'я та східний берег оз. Донузлав. Територія місцями розсічена ярами, балками та сухоріччями. Як і попередній об'єкт, Південна тарханкутська степова смуга – територія великого степового ядра з малотрансформованим ковилово-типчаковим степом за участі *S. brauneri* та *S. capillata*. В районі с. Зимине виявлено велику популяцію рідкісного червонокнижного виду *Colchicum ancarense* [13]. В районі Аблмітського мосту на лівому березі озера Донузлав виявлено популяцію червонокнижної рослини *Genista scythica*. Прісноводна частина Донузлаву являє собою місцезнаходження *Emys orbicularis* [6]. Фауна плазунів включає червонокнижних *V. renardi* та *D. caspius* [8, 17], фауна амфібій – рідкісний в Криму вид *Pelobates vespertinus* [10]. Масив включає ІВА-територію UA093 (як місце гніздування *Ph. aristotelis*). Крім цього, цей масив є цінним для низки інших червонокнижних видів птахів, наприклад: *Buteo rufinus*, *F. cherrug*, *A. virgo*, *O. tarda*, *B. oedicnemus*, *Sturnus roseus* [1, 2, 3, 18]. У 2003 р. частина Донузлава (площею 4820 га) визначена як цінне водно-болотне угіддя і пропонується до включення до списку ключових причорноморських водно-болотних угідь [19]. У 2005 р. Програмою створення еко-мережі Криму озеро Донузлав визначено як об'єкт, зарезервований для включення до ПЗФ [14]. Фауна ссавців включає такі рідкісні червонокнижні види, як *A. major* та *E. talpinus* [15]. Біологічна цінність даного фрагменту (разом з попереднім) визнана наданням йому вищих категорій пріоритетності [4]. Частина його території увійшла до складу НПП «Чарівна гавань», сюди ж теоретично мали увійти раніш створені гідрологічна пам'ятка природи «ПАК біля м. Атлеш» та заповідне урочище «Атлеш». (Проте нам невідомо, чи входять до новоствореного НПП ці об'єкти.) Північна та східна частини масиву мають бути на першій стадії оголошені ландшафтним заказником місцевого значення, а потім – включені до розширення північного масиву НПП «Чарівна гавань». Зважаючи на суцільне поширення червонокнижних видів

та подекуди унікальну малолюдність, більша частина масиву має бути віднесена до заповідної зони національного парку.

Всі чотири масиви становлять величезну цінність не тільки як останні степові анклавні Чорноморського району, але й як цінні в кримському, українському та понто-каспійському вимірі великі фрагменти причорноморських степів – складової частини загального степового пасу Євразії. Поряд з цим, як показало маршрутне обстеження 2010 р., наразі їм загрожують: стихійне розорювання, безсистемні весняні пали, перевипас, вибиття рослинності автотранспортом, засмічення тощо.

Необхідність збереження цих територій регламентується законами України «Про Червону книгу України», Положенням «Про Зелену книгу» (степові угруповання за участю видів роду *Stipa* охороняються Зеленою книгою України [5]), «Про тваринний світ» «Про рослинний світ», «Про охорону навколишнього середовища», низкою міжнародних договорів, які підписано Україною тощо. Відповідно, при плануванні будь-якої господарської діяльності в регіоні має враховуватися унікальна природна цінність зазначених територій.

Дякуємо А. В. Василюку, М. А. Гхазалі, Р. О. Зімнухову, Г. О. Коломицеву, О. В. Кукушкіну, О. М. Мірошніченку, П. С. Панченку за допомогу у проведенні дослідження.

Література

1. Андрищенко Ю. А. О гнездовых участках красавки на Украине // Журавли Евразии (распределение, численность, биология). – Москва, 2002. – С. 216–219.
2. Андрищенко Ю. А. Состояние степных территорий Крыма, ценных для сохранения видového разнообразия птиц // Заповедники Крыма – 2007. – Ч. 2. Зоология. – Симферополь, 2007. – С. 6–10.
3. Андрищенко Ю. А., Стадниченко И. С. Современное состояние дрофы, стрепета и авдотки на юге левобережной Украины // Бранта. – 1999. – Вып. 2. – С. 135–151.
4. Выработка приоритетов: новый подход к сохранению биоразнообразия в Крыму. – Вашингтон: BSP, 1999. – 257 с.
5. Зелена книга України. – К.: Альтерпрес, 2009. – 448 с.
6. Котенко Т.И. Предложения по расширению заповедной сети равнинного Крыма // Заповедники Крыма. – Симферополь, 2002. – С. 129–134.
7. Котенко Т. И. Ценные степные участки центральной и западной частей равнинного Крыма и перспективы их сохранения // Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття. – Канів, 2003. – С. 63–66.
8. Котенко Т. И. О распространении степной гадюки, *Vipera renardi* (Reptilia, Viperidae), в западной части равнинного Крыма // Вестн. зоологии. – 2007. – 41, № 5. – С. 422.
9. Кукушкин О. В. Особенности распространения желтопузика в Крыму. Часть 2. Степной Крым // Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття. – Канів, 2003. – С. 227–228.
10. Кукушкин О. В. Материалы по экологии и морфологии малоизученного в Крыму вида амфибий – чесночницы обыкновенной, *Pelobates fuscus* (Laurenti, 1768)

- (Amphibia, Anura, Pelobatidae) // Летопись природы / Карадагский природный заповедник. Том 20. 2003 год. – Симферополь: СОНАТ, 2004. – С. 152–174.
11. Парнікоза І. Збереження українського степу: що можна зробити вже сьогодні? // Раритетна теріофауна та її охорона. – Луганськ, 2008. – С. 53–62.
  12. Перегрим М. М., Мойсієнко І. І., Перегрим Ю. С., Мельник В. О. *Tulipa gesneriana* L. (Liliaceae) в Україні: монографія. – К.: Київ. ун-т, 2009. – 135 с.
  13. Перспективы создания единой природоохранной сети Крыма. – Симферополь: Крымское учебно-педагогическое издательство, 2002. – 192 с.
  14. Региональная программа формирования национальной экологической сети в Автономной Республике Крым на период до 2015 года. – Симферополь: ДиАйПи, 2005. – 72 с.
  15. Товпинець М., Євстаф'єв І. Раритетні види наземних ссавців Криму: сучасний стан і перспективи збереження // Раритетна фауна та її охорона. – Луганськ, 2008. – С. 199–208.
  16. Червона книга України. Рослинний світ. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
  17. Червона книга України. Тваринний світ. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
  18. Andryuschenko Y. A. The great bustard in Southern Ukraine // Bustard studies. – 2007. – Vol. 6. – P. 111–129.
  19. Directory of Azov-Black Sea Coastal Wetlands: Revised and updated. – Kyiv: Wetlands International, 2003. – 235 p.

КРАСНАЯ КНИГА КРЫМА – СОВРЕМЕННЫЕ ПЕРЕДПОСЫЛКИ СОЗДАНИЯ

Прокопов Г.А.

Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, Симферополь, Украина.
E-mail: pleso@i.ua

Особенности взаимоотношений человека и природы привели к тому, что человек встал перед проблемой защиты окружающей среды от собственного воздействия. Одним из механизмов такой защиты стало формирование «красных» списков. История создания подобных списков довольно подробно освещена в литературе [13, 25], однако до настоящего времени остается комплекс дискуссионных вопросов, до конца не решенных. Причем вопросы возникают не только при создании региональных Красных книг [8, 9, 19, 20, 22 и др.] – в Украине этот вопрос еще недостаточно разработан и при издании национальных. Это видно по критическим отзывам как на предыдущее издание Красной книги Украины (1994 г.) [2, 3, 27], так и на новое (2009 г.) [1, 5, 26].

Проблема охраны редких видов Крымского полуострова возникла более 80-ти лет назад, с того времени неоднократно составлялись «красные списки», в том числе с описаниями таксонов и хорошо иллюстрированные.